

Motion till riksdagen 2021/22:2

av **Gudrun Brunegård (KD)**

Sveriges avvägningar i samband med utredningarna av Dag Hammarskjölds död

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utse en arbetsgrupp som källkritiskt granskar tillgängligt material för att klarlägga de avvägningar de svenska regeringarna gjorde i samband med omständigheterna kring Dag Hammarskjölds död och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Det är i dagarna sextio år sedan Förenta nationernas generalsekreterare Dag Hammarskjöld den 18 september 1961 omkom i en flygkrasch i Ndola i Nordrhodesia, numera Zambia, under ett uppdrag att mäkla fred i den blodiga Katangakonflikten, där den mineralrika provinsen brutit sig ur det självständiga Kongo. Konflikten hade många komponenter. Den tidigare kolonialmakten Belgien och belgisk industri befarade att gå miste om tillgången till värdefulla mineraler och stödde utbrytarrepubliken. Det kalla kriget pågick och USA såg med oro på hur Sovjets inflytande ökade i det nya, självständiga Kongo. Storbritannien befarade en liknande utveckling i sina kolonier i södra Afrika, däribland Nordrhodesia, och försökte hålla de afrikanska frihetsrörelserna inom sina territorier under kontroll.

Omständigheterna kring flygkraschen var dunkla. Det är anmärkningsvärt att räddningsinsatserna inte vidtog direkt, när det stod klart att planet Albertina, SE-BDY, vars besättning vid midnatt meddelat att de förberedde sig för landning, inte dök upp. Istället dröjde man till långt fram följande dag innan en spaningsledare officiellt utsågs. Spaningsflyg hade till dess sänts upp i en annan riktning än FN-planets förväntade inflygningsbana. Den påstådda radiokommunikationen mellan flygledaren i Ndola och planet skrevs ned 48 timmar efter olyckan. De utredningar som tillsattes försvårades på grund av starka spänningar i området, inte minst britternas ifrågasättande av afrikanska ögonvittnesskildringar.

Särskilt besynnerligt är Sveriges motsägelsefulla agerande. Svenska experter från Luftfartsverket och Rikskriminalen kom mycket snabbt till platsen och ingick i den nordrhodesiska (brittiska kolonialmaktens) haverikommission. Svenskarna framförde allvarlig kritik gentemot hur utredningarna bedrevs och den inriktning som nordrhodesierna redan från början intagit, att kraschen berodde på misstag av den svenska piloten. Svenskarna mötte förhållande, rent motstånd och mer eller mindre öppen fientlighet. De svenska representanterna hade också starka invändningar mot hur afrikanska ögonvittnens trovärdighet förringades och vittnesmål negligerades, gällande hur man noterat fler plan i luften och starka ljussken, som kunde tyda på explosioner i luften och från marken. Svenskarnas krav på analyser av vraket, för att undersöka förekomst av eventuellt spår av sprängämnen eller ammunition, avsågs.

Sveriges regering förmedlade denna kritik och tillsatte en särskild arbetsgrupp under ledning av justitiekansler Rudholm. Den skulle, enligt statsminister Tage Erlanders formulering i riksdagen, ”kritiskt granska” allt som kom fram i undersökningarna.

FN gjorde en egen undersökning, vilken arbetade efter fyra hypoteser: i) Materialfel på flygplanet. ii) Misstag hos besättningen. iii) Extern påverkan genom sabotage av flygplanet. iv) Extern påverkan genom beskjutning. FN:s undersökningskommission hörde flera av de afrikanska ögonvittnen som ignorerats av de nordrhodesiska utredningarna och bemötte ögonvittnena på ett mer respektfullt sätt. FN-utredningens slutsats den 24 april 1962 var en ”open verdict”; man kunde inte bekräfta någon av hypoteserna, men inte heller utesluta någon.

Det var därför synnerligen förvånande att den rudholmska arbetsgruppens slutsats, som presenterades för regeringen den 2 maj 1962, blev närmast liktydig med den nordrhodesiska undersökningskommissionens rapport. Ambassadör Mathias Mossberg, som 2018 fick UD:s uppdrag att gå igenom dokument för att tillstå FN:s utredare, sammanfattar i sin rapport 2019 den rudholmska arbetsgruppens slutsats: ”Den minst troliga av möjliga och rimliga orsaker till kraschen var en attack eller störning från ett annat flygplan, nedskjutning eller ... eld ombord.” (Mossberg s. 16).

De kritiska rapporter som under utredningarnas gång hade framförts av de utsända representanterna för Kungliga Luftfartsstyrelsen och Kriminalpolisen gentemot de nordrhodesiska utredningarna hemligstämplades. De innehöll noterade vittnesmål och den svenska kriminaltekniska expertisens bedömning från 25 maj 1962, att det inte gick att kategoriskt utesluta beskjutning eller sabotage som tekniskt möjliga primärorsaker till haveriet. Det ansågs av UD den 28 juni inte lämpligt att lämna rapporten vidare till FN-sekretariatet. Varför lade man locket på?

När misstankarna om externa orsaker till flygkraschen kom upp på nytt i början av 1990-talet, gav Sveriges regering ambassadör Bengt Rösiö i uppdrag att göra en ny utredning 1992–1993. Trots misstankarna mynnade utredningen ut i vad som snarast var en skärpning av den ursprungliga svenska slutsatsen; den mest sannolika orsaken till haveriet ansågs vara en felbedömning av piloten. Tyvärr kan man idag, med hjälp av både nytt källmaterial och kontroll av tidigare känt sådant, notera stora brister i Rösiös rapport.

Efter publiceringen av historikern Susan Williams bok ”Who Killed Hammarskjöld?” (2011), bildades i London sommaren 2012 den internationella oberoende gruppen The Hammarskjöld Inquiry Trust. Den utsåg en grupp med erfarna domare, den så kallade The Hammarskjöld Commission, som 2012–2013 på nytt prövade material kring katastrofen. Sveriges regering tycks därvid ha insett att tidigare utredningar inte var tillfyllest och medverkade genom UD aktivt till FN:s 2016 återupptagna och nu

förlängda utredning, med den före detta domaren Mohamed Chande Othman som oberoende utredare. UD utsåg i sin tur 2018 ambassadör Mathias Mossberg för att gå igenom vad de svenska arkiven kunde innehålla för ledtrådar och tillsända material till domare Othman. I sin rapport till UD 2019 pekar Mossberg på oklarheter i Sveriges agerande (Mossberg s. 37):

Ovan har vissa aspekter av svenska myndigheters handhavande av frågan belysts. Därvid har frågor uppkommit om bakgrunden till de svenska ställningstagandena genom åren. Dessa frågor förtjänar att ytterligare diskuteras. Men uppdraget här är inte att göra en fullständig utvärdering av den svenska hanteringen av frågan utan enbart att belysa viktigare aspekter härav. Det har inom denna utrednings ram inte varit möjligt att närmare bestämma vari dessa oklarheter och diskrepanser har sin grund. Avslutningsvis kan det vara motiverat att erinra om FN:s uppmaning till medlemsstaterna att göra all relevant dokumentation i ärendet tillgänglig och upphäva eventuell sekretess. Det är inte mycket i svenska arkiv som fortfarande är hemligstämplat i denna fråga. Med tanke på den tid som förflutit sedan händelserna i Ndola 1961 finns inte längre rimliga motiv för att behålla sekretess för material som är relevant för frågan.

Det finns alltså fortfarande hemligstämplat material. Det borde vara möjligt att, utan att äventyra Sveriges relationer till tredje land, släppa på sekretessen för att ge ytterligare viktiga pusselbitar till vilka hänsyn Sveriges dåvarande regering uppenbarligen såg sig nödsakad att ta när man slutade att kritiskt granska och i stället anpassade sig efter den nordrhodesiska kolonialmaktens intressen. Vilka andra intressen vägde tyngre än den händelsekedja som en lång rad ögonvittnen beskrev, med förföljande flygplan och kraftiga ljussken i planets färdriktning?

I en interpellationsdebatt som jag hade med utrikesminister Ann Linde den 10 september 2020 markerade hon att Sveriges regering står bakom FN:s särskilde utredare domare Othmans slutsats, att misstankarna om en attack eller hot mot Hammarskjölds plan måste tas på allvar.

Vidare sa utrikesministern: ”Vad gäller en undersökning av det svenska handhavandet av de svenska utredningar som förekommit under åren har vi genom Mathias Mossbergs rapport och andra källor tagit del av det som beskrivs som svängningar i regeringens hållning. Regeringen ifrågasätter inte detta men kan inte redogöra för eller bekräfta orsakerna till detta. Givet de omständigheter som förelåg vid tidpunkten för Dag Hammarskjölds död går det inte att utesluta att diplomatiska och realpolitiska hänsyn vid denna tidpunkt skulle kunna vara en förklaring.” Utrikesministern visade dock ingen vilja att reda ut tidigare regeringars ageranden.

De svenska regeringarnas hantering av den katastrofala händelsen borde med hänvisning till ovanstående utredas. En oberoende arbetsgrupp med historisk och juridisk kompetens borde ges i uppdrag att granska nytillkomna uppgifter och källor där sekretessen släppts på senare år. En sådan utredning skulle kunna förklara hur världspolitiska skeenden, svenska kommersiella och realpolitiska intressen samt diplomatiska avvägningar gentemot andra nationer kan ha påverkat de svenska ställningstagandena.

Svenska folket har rätt att få veta sanningen om vad som verkligen hände i samband med kraschen, och vilka hänsyn som påverkat Sveriges regeringars ställningstaganden 1962 och 1993 avseende orsaken till Dag Hammarskjölds och övriga ombordvarandes tragiska död.

Jag hemställer därför hos riksdagen att uppmana regeringen att utse en arbetsgrupp med historisk och juridisk expertis, för att källkritiskt granska tillgängligt material, även sådant som ännu är sekretessbelagt, i syfte att klarlägga vilka diplomatiska och real-

politiska avvägningar som påverkade regeringarnas hantering och agerande 1961–62 och 1992–93 och som avgjorde regeringarnas ställningstagande till utredningarna av omständigheterna kring Dag Hammarskjölds död.

Gudrun Brunegård (KD)